

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De bijzondere arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger

Over het onderscheid met de agentuurovereenkomst, het Zako-arrest van het Hof van Justitie van de Europese Unie en over het bestaansrecht van deze bijzondere arbeidsovereenkomst

Zwemmer, J.

DOI

[10.5553/TvO/254253152019003002002](https://doi.org/10.5553/TvO/254253152019003002002)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Ontslagrecht

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Zwemmer, J. (2019). De bijzondere arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger: Over het onderscheid met de agentuurovereenkomst, het Zako-arrest van het Hof van Justitie van de Europese Unie en over het bestaansrecht van deze bijzondere arbeidsovereenkomst. *Tijdschrift voor Ontslagrecht*, 2019(2), 37-44.

<https://doi.org/10.5553/TvO/254253152019003002002>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De bijzondere arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger

Over het onderscheid met de agentuurovereenkomst, het Zako-arrest van het Hof van Justitie van de Europese Unie en over het bestaansrecht van deze bijzondere arbeidsovereenkomst

Mr. dr. Johan Zwemmer*

1. Inleiding

In artikel 7:687 BW wordt de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging wettelijk geduid als een arbeidsovereenkomst tussen de handelsvertegenwoordiger en de partij voor wie hij bemiddeling verleent bij de totstandkoming van overeenkomsten. De overeenkomst van handelsvertegenwoordiging is de arbeidsrechtelijke pendant van de in titel 7.7 BW geregelde agentuurovereenkomst. Op deze bijzondere arbeidsovereenkomst is naast titel 7.10 BW een aanzienlijk deel van de – eveneens dwingendrechtelijke – regeling van de agentuurovereenkomst in titel 7.7 BW van toepassing. De overeenkomst van handelsvertegenwoordiging wijkt af van de agentuurovereenkomst omdat de handelsagent zijn bemiddeling bij de totstandkoming van overeenkomsten, anders dan de handelsvertegenwoordiger, niet verricht onder het gezag van de partij voor wie hij bemiddelt. Over de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging

ging wordt weinig geschreven¹ en geprocedeerd.² In deze bijdrage worden allereerst de herkomst en essentialia van deze niet alledaagse arbeidsovereenkomst geschetst. Hierbij wordt ingegaan op welke wijze deze overeenkomst zich onderscheidt van de gewone arbeidsovereenkomst en van de agentuurovereenkomst. Daarna wordt naar aanleiding van overwegingen van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) in het Zako-arrest van 21 november 2018³ stilgestaan bij de wijze waarop het vereiste van zelfstandigheid van de handelsagent voor de toepassing van de Agentuurrichtlijn wordt getoetst. Waar ligt de grens tussen zelfstandigheid, een bepaalde mate van economische afhankelijkheid en ondergeschiktheid? Tot slot wordt ingegaan op de vraag of de bijzondere regeling van de arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger nog wel bestaansrecht heeft.

37

* Johan Zwemmer is docent arbeidsrecht aan de Universiteit van Amsterdam, advocaat bij Stibbe te Amsterdam en redacteur van dit tijdschrift.

1. Zie o.a. N. Frenk, 'De dood van de term handelsreiziger', *NbBw* 1995, p. 89-92 en J.W. Bitter en J.E. Polet, 'De handelsagent en de handelsvertegenwoordiger' (hoofdstuk 11), in: G.W. van der Voet (red.), *Arbeidsrechtelijke themata – Bijzondere arbeidsverhoudingen*, Den Haag: BJu 2017.

2. Drie uitspraken uit de periode nadat de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging in 1997 werd overgeheveld naar titel 7.10 BW: Hof Den Bosch 10 juni 2014, ECLI:NL:GHSHE:2014:1727 (wegnemen deel producten uit pakket handelsvertegenwoordiger niet in strijd met art. 6:248 BW, zodat deze geen recht heeft op aanvullende commissie); CRvB 21 juli 2005, ECLI:NL:CRVB:2005:AU0710 (provisie en berekening uitkering op grond van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering); Hof Amsterdam 22 mei 2003, *JAR* 2003/165 (recht op minimumloon tijdens ziekte). Uit de periode daarvoor vanaf 1960 vond ik negen uitspraken: Ktr. Harderwijk 22 augustus 1994, *Prg.* 1995, 4274; Ktr. Amsterdam 29 juli 1994, *Prg.* 1994, 4186 (beide ontslag op staande voet); Ktr. Leiden 13 februari 1991, *Prg.* 1991, 3496 (veroordeling tot wedertewerkstelling van op staande voet ontslagen handelsreiziger); CRvB 23 augustus 1988, *RSV* 1989, 84 (provisie en berekening uitkering op grond van de Werkloosheidswet: de provisie is aan te merken als verdiend op en dus als loon 'over' het tijdstip van het afsluiten van de orders waarop die provisie betrekking heeft); Rb. Dordrecht (pres.) 9 februari 1984, *KG* 1984, 76 (concurrentiebeding); Ktr. Amsterdam 15 september 1972, *Prg.* 1974, 870 (termijn van doorbetaling van loon bij ziekte; begrip 'een betrekkelijk korte tijd' in art. 1638c lid 1 BW (oud)); Ktr. Enschede 31 maart 1966, *Prg.* 1967, 350 (bevoegdheid tot ontvangst betalingen voor door bemiddeling verkochte goederen); Ktr. Tilburg 5 december 1963, *Prg.* 1965/1966, 90 (ontslag zonder toestemming ex BBA 1945); Ktr. Nijmegen 22 januari 1960, *Prg.* 1959/1961, 1037 (betaling verdwenen goederen aan patroon).

3. HvJ EU 21 november 2018, C-452/17, ECLI:EU:C:2018:935.

2. Werknemer, handelsvertegenwoordiger, handelsagent: overeenkomsten en verschillen

Als gezegd verschillen de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging en de agentuurovereenkomst van elkaar omdat de handelsvertegenwoordiger op grond van artikel 7:687 BW op basis van een arbeidsovereenkomst in dienst is van de andere partij (de patroon), waar de handelsagent op grond van artikel 7:428 BW zijn werkzaamheden voor de andere partij (de principaal) verricht zonder aan deze ondergeschikt te zijn. Inhoudelijk strekken beide overeenkomsten tot hetzelfde doel, namelijk het door de handelsvertegenwoordiger/handelsagent 'bij de totstandkoming van overeenkomsten bemiddeling te verlenen, en deze eventueel op naam en voor rekening van de principaal/in naam van de patroon te sluiten'.⁴ De handelsagent en de handelsvertegenwoordiger zijn dus bemiddelaars die daarnaast 'eventueel' in naam van de principaal/patroon overeenkomsten kunnen sluiten. Beide regelingen hebben echter een (semi)dwingendrechtelijk karakter en beogen de handelsvertegenwoordiger en handelsagent te beschermen in zijn rechtsverhouding met de patroon/principaal.⁵

38 De bijzondere overeenkomsten van de handelsvertegenwoordiger en de handelsagent waren sinds hun codificatie in 1936 tot respectievelijk 1997 en 1993 opgenomen in het Wetboek van Koophandel.⁶ Bij gelegenheid van het overbrengen van de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging naar titel 7.10 BW werd de tot dan toe gebruikte – en vooral ook literair tot de verbeelding sprekende⁷ – benaming handelsreiziger vervangen door handelsvertegenwoordiger.⁸

2.1 Provisie

De handelsvertegenwoordiger onderscheidt zich van de gewone werknemer omdat niet (uitsluitend) sprake is van een naar tijdruimte vastgesteld loon, maar van een

loon dat geheel (of gedeeltelijk) uit provisie bestaat.⁹ Bij de overbrenging van de overeenkomst van de handelsvertegenwoordiger naar titel 7.10 BW deelde de regering mee 'dat de handelsvertegenwoordiger en de handelsagent (...) gelijke bescherming [behoeven] voor wat betreft het ontstaan van het recht op provisie en het moment van verschuldigdheid daarvan. Zonder wettelijke regeling zouden hier in de praktijk tal van vragen kunnen rijzen en zou er te veel ruimte zijn om voor de handelsvertegenwoordiger ongunstige regelingen te treffen'.¹⁰

Het begrip provisie is niet gedefinieerd in titel 7.7 BW. Artikel 6 Agentuurrichtlijn bepaalt ten aanzien van de beloning van de handelsagent dat deze 'recht [heeft] op een redelijke beloning waarbij rekening wordt gehouden met alle op de transactie betrekking hebbende elementen' en 'Alle elementen van de beloning die variëren naar gelang van het aantal zaken of de waarde daarvan, worden geacht een provisie te zijn in de zin van deze richtlijn'.¹¹ Bij de implementatie van de Agentuurrichtlijn deelde de regering hierover mee dat Nederland uitgaat van eenzelfde ruim begrip provisie en dat het daarbij naast zaken in het Nederlandse recht ook gaat om diensten.¹² De Agentuurrichtlijn komt hierna nader aan de orde.

Artikel 7:431 lid 1 BW bepaalt in welke gevallen de handelsagent recht heeft op provisie. Van deze bepaling kan schriftelijk worden afgeweken ten aanzien van zowel de handelsagent als de handelsvertegenwoordiger.¹³ Dat geldt niet voor de in titel 7.7. BW opgenomen bepalingen betreffende het ontstaan en het moment van betaling van de provisie. Op grond van het tweede en derde lid van de in artikel 7:688 BW opgenomen schakelbepaling zijn deze (deels) dwingendrechtelijk op de agentuurovereenkomst van toepassing zijnde bepalingen, eveneens dwingendrechtelijk van toepassing op de arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger. Daarbij gaat het om de volgende voorschriften:

- De patroon moet de handelsvertegenwoordiger binnen een redelijke termijn laten weten of een aangebrachte overeenkomst wordt aanvaard, geweigerd of niet wordt uitgevoerd.¹⁴
 - Ook als partijen afspreken dat provisie enkel verschuldigd is voor daadwerkelijk uitgevoerde overeenkomsten, blijft de patroon provisie verschuldigd over niet-uitgevoerde overeenkomsten tenzij de
9. Om die reden is in art. 7:689 BW bepaald dat de handelsvertegenwoordiger bij onregelmatige opzegging recht heeft op een bedrag vergelijkbaar met de in de daaraan voorafgaande tijd aan de handelsvertegenwoordiger betaalde provisie.
 10. *Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 2.
 11. Richtlijn 86/653/EEG van 18 december 1986 inzake de coördinatie van de wetgevingen van de Lidstaten inzake zelfstandige handelsagenten. Art. 6 lid 1 laatste zinsdeel en lid 2.
 12. *Kamerstukken II 1988/98*, 20842, 3, p. 5.
 13. Voor de handelsvertegenwoordiger is dat bepaald in art. 7:688 lid 4 BW. Voor de handelsagent volgt dit uit art. 7:445 BW.
 14. Art. 7:430 lid 4 BW.

4. Het onderscheid tussen de bewoordingen 'op naam en voor rekening van' in art. 7:428 BW en 'in naam van' heeft geen inhoudelijke betekenis. Zie *Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 3.

5. Zie over de agentuurovereenkomst o.a. T. Charatjan, J.H. Christ en H.E. Urlus, *De agentuurovereenkomst* (Recht en Praktijk nr. CA16), Deventer: Wolters Kluwer 2017 en T.F.E. Tjong Tjin Tai, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 7. Bijzondere overeenkomsten. Deel IV. Opdracht, incl. de geneeskundige behandelingsovereenkomst en de reisovereenkomst*, Deventer: Wolters Kluwer 2018, nrs. 320-380. Zie voor een recent rechtspraakoverzicht: H.S. Kleinjan, 'Update jurisprudentie agentuurovereenkomsten 2015-2017', *Contracteren 2017/2.6*.

6. De agentuurovereenkomst in art. 74 t/m 74s en de handelsreizigersovereenkomst in art. 75 t/m 75c.

7. Voor de auteur niet in het minst door Arthur Miller's *Dood van een handelsreiziger* (*Death of a Salesman*) uit 1949.

8. Dit omdat die term toen nog nauwelijks werd gebezigd en in de definitiebepaling zelf de woorden 'personen te bezoeken' werden geschrapt (*Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 1-2).

niet-uitvoering niet aan hem kan worden toegerekend.¹⁵

- Door de handelsvertegenwoordiger voorbereide overeenkomsten die na het einde van de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging worden gesloten, kunnen onder bepaalde omstandigheden ook recht op provisie opleveren.¹⁶
- Om het voor de handelsvertegenwoordiger inzichtelijk te maken waar een provisiebetaling op is gebaseerd, is de patroon verplicht hem (twee- of drie-)maandelijks een schriftelijke opgave te verstrekken van de over die maand(en) verschuldigde provisie.¹⁷
- Het moment waarop deze opgave – die ook de gegevens bevat waarop de berekening berust – moet worden verstrekt, is eveneens het uiterlijke moment waarop de provisie opeisbaar wordt.¹⁸
- Naast de (twee- of drie-) maandelijks opgave, stelt de patroon de handelsvertegenwoordiger de documenten en informatie ter beschikking die hem in staat stellen zijn werk goed te kunnen doen.¹⁹
- Komen partijen overeen dat het recht op provisie afhankelijk is van de uitvoering van de overeenkomst (zie artikel 7:426 lid 2 BW), dan ontstaat het recht op provisie uiterlijk op het moment dat de derde zijn deel van de overeenkomst heeft uitgevoerd of had moeten uitvoeren indien de principaal zijn deel van de transactie had uitgevoerd.²⁰
- Als de patroon voorziet dat de handelsvertegenwoordiger veel minder overeenkomsten zal kunnen of mogen sluiten dan de handelsvertegenwoordiger mag verwachten, dient hij hem direct te waarschuwen.²¹

2.2 (Minimum)loon

De handelsvertegenwoordiger heeft als werknemer van de patroon in ieder geval recht op het minimumloon op grond van de Wet minimumloon en minimumvakantie-

bijslag (WMM). Op grond van artikel 2 lid 2 sub a WMM heeft ook de handelsagent recht op het minimumloon wanneer deze slechts voor één principaal bemiddelt bij de totstandkoming van overeenkomsten, dit voor hem geen bijkomstige werkzaamheid is en hij zich daarbij doorgaans niet door meer dan twee andere personen laat bijstaan.²² Dat zal het op grond van artikel 8 WMM geldende maandbedrag zijn, tenzij tussen partijen afspraken zijn gemaakt die erop neerkomen dat een kortere dan de normale arbeidsduur is afgesproken.²³ Wanneer hetgeen de handelsagent of handelsvertegenwoordiger kan verdienen in de vorm van provisie meer is dan het minimumloon, zijn respectievelijk artikel 7:435 BW en artikel 7:628 lid 3 en 4 BW van belang. Artikel 7:435 lid 1 BW bepaalt onder andere dat de handelsagent recht heeft op een beloning wanneer de principaal in aanzienlijk geringere mate dan normaal gebruik heeft gemaakt van de diensten van de handelsagent, tenzij dit het gevolg is van omstandigheden die redelijkerwijs niet voor rekening van de principaal komen. Bij de berekening van dit bedrag wordt op grond van artikel 7:435 lid 2 BW rekening gehouden met de in de voorafgaande tijd verdiende provisie (en andere factoren zoals de niet door de handelsagent gemaakte onkosten). Dit artikel is in artikel 7:688 BW niet van toepassing verklaard op de arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger, omdat voor deze als werknemer in de zin van titel 7.10 BW reeds artikel 7:628 lid 3 en 4 BW geldt.²⁴

Artikel 7:628 BW bevat een met artikel 7:435 BW vergelijkbare regeling, zij het dat van dit artikel gedurende de eerste zes maanden van de arbeidsovereenkomst bij schriftelijke overeenkomst met de werknemer kan worden afgeweken. In zijn arrest van 22 mei 2003²⁵ legt het Hof Amsterdam artikel 7:628 BW restrictief uit in de situatie waarin hierop een beroep wordt gedaan door de handelsvertegenwoordiger. Het hof overweegt dat een beroep op artikel 7:628 lid 3 BW door de handelsvertegenwoordiger ‘alleen [kan] slagen als door de werknemer specifieke feiten of omstandigheden aannemelijk zijn gemaakt die voor rekening van de werkgever komen.’ Het hof overweegt dat de aard van de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging, waarbij volledig op provisiebasis wordt gewerkt, meebrengt dat het risico van de terugloop van opdrachten als gevolg van economische malaise ‘niet, althans niet zonder meer voor rekening komt van de werkgever. Daartegenover staat immers ook de mogelijkheid om in economisch voor-

15. Art. 7:426 lid 2 BW. Van art. 7:426 lid 1 BW op grond waarvan de patroon/werkgever de provisie verschuldigd is aan de handelsvertegenwoordiger zodra door diens bemiddeling de overeenkomst met de derde tot stand is gekomen kan op grond van art. 7:688 lid 4 BW slechts schriftelijk ten nadele van de handelsvertegenwoordiger worden afgeweken.
16. Art. 7:431 lid 2 BW. Dit is het geval indien de overeenkomst hoofdzakelijk is te danken aan de door de handelsvertegenwoordiger verrichte werkzaamheden en binnen een redelijke termijn na beëindiging van de overeenkomst is gesloten, of wanneer de derde zijn bestelling voor de beëindiging van de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging heeft geplaatst en aan de voorwaarden voor het hebben van recht op provisie in art. 7:431 lid 1 BW is voldaan.
17. Art. 7:433 lid 1 BW. Deze bepaling derogeert aan art. 7:619 BW. Zie *Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 5.
18. Art. 7:434 BW. Indien overeenkomstig art. 7:433 lid 1 BW is afgesproken dat de opgave van de verschuldigde provisie twee- of driemaandelijks wordt verstrekt, derogeert deze bepaling dus aan art. 7:624 BW. Wel dient de patroon op grond van art. 7:626 BW bij elke voldoening van het loon aan de handelsvertegenwoordiger een schriftelijke of elektronische opgave te vertrekken van het loonbedrag en de samenstelling daarvan. Zie *Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 5.
19. Art. 7:430 lid 2 BW. Deze bepaling vormt een concretisering van art. 7:611 BW. Zie *Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 4.
20. Art. 7:432 lid 3 BW.
21. Art. 7:430 lid 3 BW.

22. Tijdens de parlementaire behandeling van de WMM deelde de regering mee dat onder art. 2 lid 2 sub a WMM ‘alleen die handelsagenten [vallen], wier verhouding tot hun principaal nauwelijks van de arbeidsverhouding van de handelsreiziger afwijkt.’ *Kamerstukken II 1967/68*, 9574, 3, p. 17. Het zou dan dus moeten gaan om een handelsagent die economisch afhankelijk is van de principaal zonder ondergeschikt aan hem te zijn (dit onderscheid komt nader aan de orde in de volgende paragraaf). Als de handelsagent op zijn beurt opdrachten verstrekt aan een subagent kan ook de subagent vallen onder de omschrijving van art. 2 lid 2 sub a WMM (zie *Kamerstukken II 1967/68*, 9574, 3, p. 18).
23. In de zin van art. 12 lid 1 WMM.
24. *Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 4.
25. Hof Amsterdam 22 mei 2003, *JAR* 2003/165.

spoediger tijden een hoog inkomen te verwerven.’ De handelsvertegenwoordiger zou (in plaats van op artikel 7:628 BW) ook een beroep kunnen doen op het rechtsvermoeden inzake de arbeidsomvang van artikel 7:610b BW. Dat kan zelfs met terugwerkende kracht.²⁶ In artikel 7:610b BW speelt de omstandigheid dat sprake is van ‘een in redelijkheid voor rekening van de werkgever komende oorzaak’ geen rol. De werknemer kan een beroep doen op het rechtsvermoeden inzake de arbeidsomvang wanneer de omvang van de arbeid niet of niet eenduidig is overeengekomen of wanneer de feitelijke omvang van de arbeid zich structureel op een hoger niveau bevindt dan de oorspronkelijk overeengekomen arbeidsduur.²⁷ Het feit dat partijen hun arbeidsovereenkomsten hebben ingericht als een overeenkomst van handelsvertegenwoordiging brengt niet automatisch mee dat daarmee de omvang van de arbeid niet of niet eenduidig is overeengekomen.²⁸

2.3 Aansprakelijkheid

Evenals bij de agentuurovereenkomst is de mogelijkheid die de patroon heeft om, in plaats van derden, de handelsvertegenwoordiger aansprakelijk te stellen voor verplichtingen die uit een overeenkomst voortvloeien – het zogenoemde delcrederebeding – beperkt.²⁹ Bij een agentuurovereenkomst komen handelsagent en principaal veelal een delcrederebeding (en een extra provisie) overeen wanneer de principaal geen of weinig inzicht heeft in de kredietwaardigheid van de derden. De handelsagent is dan op grond van artikel 7:429 BW in beginsel enkel aansprakelijk voor (het uitblijven van) de betaling door de derde en tot het bedrag van de overeengekomen provisie.³⁰ Met de handelsvertegenwoordiger kan eenzelfde afspraak worden gemaakt. De beloning van de handelsvertegenwoordiger (en die van de handelsagent die slechts voor één principaal bemiddelt) mag echter niet onder minimumloon uitkomen. Voorts zou het door de derde niet nakomen van de door de handelsvertegenwoordiger bemiddelde overeenkomst kunnen worden aangemerkt als schade aan de patroon/werkgever in de zin van artikel 7:661 BW. In dat geval kan slechts een beroep worden gedaan op de aansprakelijkheid van de handelsvertegenwoordiger op grond van een met hem overeengekomen delcrederebeding voor zover de handelsvertegenwoordiger hiervoor is verzekerd.³¹

2.4 Beëindiging

De handelsvertegenwoordiger geniet dezelfde ontslagbescherming als een gewone werknemer en heeft recht op een transitievergoeding indien is voldaan aan de voorwaarden van artikel 7:673 BW.³² Omdat het loon van de handelsvertegenwoordiger geheel (of gedeelte-

lijk) uit provisie bestaat, wordt op grond van artikel 7:689 BW bij de vaststelling van de schadevergoeding in geval van onregelmatige opzegging rekening gehouden met de in de daaraan voorafgaande tijd aan de handelsvertegenwoordiger betaalde provisie en met alle andere ter zake in acht te nemen factoren. Bij de beëindiging van de agentuurovereenkomst zijn de artikelen 7:436 tot en met 7:442 BW van belang. Kort gezegd is hierin bepaald dat de agentuurovereenkomst voor bepaalde tijd bij voortzetting van rechtswege meteen wordt geconverteerd in een overeenkomst voor onbepaalde tijd³³ en bij de opzegging van de agentuurovereenkomst voor onbepaalde tijd (of voor bepaalde tijd met tussentijds opzegbeding) geen preventieve toets geldt maar wel een opzegtermijn in acht moet worden genomen. Zijn partijen geen opzegtermijn overeengekomen, dan bedraagt deze op grond van artikel 7:437 lid 1 BW voor beide partijen vier maanden, vermeerderd met een maand na drie jaren looptijd van de overeenkomst en met twee maanden na zes jaren. Worden door partijen wel afspraken gemaakt over de opzegtermijn, dan kan de termijn van opzegging op grond van artikel 7:437 lid 2 BW niet korter zijn dan een maand in het eerste jaar van de overeenkomst, twee maanden in het tweede jaar en drie maanden in de volgende jaren. Wanneer partijen langere opzegtermijnen overeenkomen, dan mogen deze voor de principaal niet korter zijn dan voor de handelsagent.³⁴ Opzegging behoort plaats te vinden tegen het einde van een kalendermaand.³⁵ De partij die de agentuurovereenkomst beëindigt zonder inachtneming van de opzegtermijn (en zonder dat de wederpartij daarin toestemt), is schadeplichtig tenzij sprake is van een dringende, aan de wederpartij onverwijld medegedeelde reden. Dringende redenen zijn op grond van artikel 7:439 lid 2 BW ‘omstandigheden van zodanige aard dat van de partij die de overeenkomst doet eindigen, redelijkerwijs niet gevergd kan worden de overeenkomst, zelfs tijdelijk, in stand te laten.’³⁶ De wederpartij is schadeplichtig indien hem een verwijt kan worden gemaakt van de oorzaak van de dringende reden. Deze schadevergoeding is gelijk aan de beloning over de niet in acht genomen opzegtermijn en bij de berekening daarvan wordt, evenals bij de handelsvertegenwoordiger op grond van artikel 7:689 BW, rekening gehouden met de in de voor-

33. Art. 7:436 BW.

34. Art. 7:437 lid 2 BW.

35. Art. 7:437 lid 3 BW.

36. Dringende reden lijkt hier een ruimere betekenis te hebben dan in art. 7:677/678/679 BW. In de wetgeschiedenis wordt benadrukt dat ‘het begrip “dringende reden” niet noodwendig een fout van de kant van de wederpartij onderstelt’. *Kamerstukken II 1970/71, 11022, 4, p. 21.* Als voorbeelden van dringende redenen voor de principaal worden hier genoemd: ‘de faillietverklaring van de agent, het aannemen van steekpenningen door de agent of het inbreuk maken op bepalingen van het contract, welke de agent verbieden om voor eigen rekening zaken te doen, dan wel op te treden als vertegenwoordiger van concurrerende ondernemingen;’ en voor de handelsagent: ‘de aanstelling van een tweede agent, hoewel hem volgens de agentuurovereenkomst uitsluitende bevoegdheid toekwam; of het in artikel 9 behandelde geval dat de principaal geen gebruik maakt van de diensten van de agent dan wel daarvan in een belangrijk geringere mate gebruik maakt dan de agent mocht verwachten.’

26. HR 27 april 2012, *JAR* 2012/149 m.nt. Zwemmer.

27. *Kamerstukken II 1996/97, 25263, 3, p. 22-23.*

28. Vgl. Ktr. Amsterdam 12 juli 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:4852.

29. Art. 7:688 lid 2 jo. 7:429 BW.

30. Art. 7:429 lid 2 en 3 BW.

31. Art. 7:661 lid 2 BW.

32. Berekend op basis van het gemiddelde van de door de handelsvertegenwoordiger ontvangen provisie. Zie art. 2 lid 2 Besluit loonbegrip vergoeding aanzegtermijn en transitievergoeding.

afgaande tijd verdiende provisie en met alle andere ter zake in acht te nemen factoren.³⁷ Wanneer de agentuurovereenkomst wordt opgezegd door de principaal heeft de handelsagent recht op een (klanten)vergoeding wanneer wordt voldaan aan de voorwaarden van artikel 7:442 BW.³⁸ Partijen kunnen ook de kantonrechter verzoeken de agentuurovereenkomst te ontbinden op grond van een dringende reden of op grond van een verandering in de omstandigheden.³⁹

2.5 Concurrentiebeding

In artikel 7:443 BW zijn ter bescherming van de handelsagent voorschriften opgenomen omtrent een met de handelsagent overeengekomen concurrentiebeding. Op een met de handelsvertegenwoordiger overeengekomen concurrentiebeding is (uitsluitend) artikel 7:653 BW van toepassing. De in artikel 7:443 BW opgenomen voorschriften zijn vergelijkbaar met die in artikel 7:653 BW en zoals uitgewerkt in de jurisprudentie naar aanleiding van dit artikel. Artikel 7:443 BW is echter specifieker geformuleerd. Zo is hierin ook bepaald dat het beding betrekking moet hebben op het soort goederen of diensten waarvan de handelsagent de vertegenwoordiging had, en op het gebied, of de klantenkring en het gebied, dat aan hem is toevertrouwd en dat het beding gedurende maximaal twee jaren na het eindigen van de agentuurovereenkomst geldig is.⁴⁰ Anders dan bij het concurrentiebeding in artikel 7:653 BW, kan de principaal al geen rechten meer ontlenen aan een met de handelsagent overeengekomen concurrentiebeding wanneer hij de agentuurovereenkomst onregelmatig opzegt.⁴¹

3. Als zelfstandige tussenpersoon werkzaam voor een principaal of ondergeschikt aan een patroon?

De handelsvertegenwoordiger onderscheidt zich van de handelsagent omdat deze, anders dan de handelsagent, zijn bemiddeling bij de totstandkoming van overeen-

komsten verricht op basis van een arbeidsovereenkomst met een patroon. Er is dus sprake van een gezagsverhouding tussen de handelsvertegenwoordiger en de patroon. De handelsagent is niet ondergeschikt aan de principaal. Omdat de handelsagent wel in bepaalde mate economisch afhankelijk kan zijn van de principaal, is de agentuurovereenkomst in titel 7.7 BW met dwingend recht gereguleerd.⁴² Bij de uitleg van deze regeling is de Agentuurrichtlijn van belang.⁴³ Op grond van artikel 1 lid 2 Agentuurrichtlijn worden als handelsagent aangemerkt personen die (i) een zelfstandige tussenpersoon zijn, die (ii) op basis van een overeenkomst permanent met de principaal verbonden zijn en (iii) die een activiteit uitoefenen die bestaat in hetzij het tot stand brengen van de verkoop of de aankoop van goederen voor de principaal, hetzij het tot stand brengen en sluiten van deze transacties in naam en voor rekening van de principaal. De Hoge Raad lijkt echter ook richtlijnconform uit te leggen in situaties waarin de handelsagent in iets anders bemiddelt dan bij de totstandkoming van overeenkomsten inzake de verkoop of de aankoop van goederen.⁴⁴

Nu de Agentuurrichtlijn van toepassing is op de 'zelfstandige tussenpersoon' is interessant om te bezien wat hieronder moet worden verstaan, omdat hiermee tevens antwoord wordt gegeven op de vraag waar een economische afhankelijkheid van de principaal overgaat in een ondergeschikt zijn aan de patroon.⁴⁵ In het Zako-arrest van het HvJ EU van 21 november 2018⁴⁶ gaat het HvJ EU in zijn beantwoording van door de Belgische rechter gestelde prejudiciële vragen in op de inhoud en betekenis van het vereiste van zelfstandigheid van de tussenpersoon, zoals opgenomen in artikel 1 lid 2 Agentuurrichtlijn. In deze zaak verrichtte een vertegenwoordiger van Zako voor rekening van Sanidel, een handelaar in

37. Art. 7:441 lid 1 BW.

38. Het bedrag van deze vergoeding is op grond van art. 7:442 lid 2 BW niet hoger dan dat van de provisie over één jaar, berekend naar het gemiddelde van de laatste vijf jaren of, indien de overeenkomst korter heeft geduurd, naar het gemiddelde van de gehele duur daarvan. Zie over de berekening van de klantenvergoeding: T. Charatjan, J.H. Christ en H.E. Urlus, *De agentuurovereenkomst* (Recht en Praktijk nr. CA16), Deventer: Wolters Kluwer 2017, par. 6.6.

39. Art. 7:440 BW. De rechter kan daarbij aan één van de partijen een vergoeding toekennen.

40. Art. 7:443 lid 1 sub b en lid 2 BW.

41. Art. 7:443 lid 3 sub a BW. Tot 1 juli 2015 gold hetzelfde voor het concurrentiebeding in art. 7:653 BW. Per die datum werd hier in verband met de invoering van het nieuwe ontslagrecht in de Wwz het begrip schadeloosstelling vervangen door ernstig of verwijtbaar handelen. Daarvoor moet sprake zijn van een uitzonderlijke en ernstige situatie. Zie *Kamerstukken II* 2013/14, 33818, 7, p. 63 en p. 130.

42. Art. 7:445 BW bepaalt dat partijen niet kunnen afwijken van een groot deel van de bepalingen in titel 7.7 BW en evenmin van de in art. 7:401 t/m 7:403 BW neergelegde algemene bepalingen betreffende de opdrachtovereenkomst en de in art. 7:426 lid 2 BW opgenomen bepaling waarin is bepaald dat indien het recht op loon afhankelijk is gesteld van de uitvoering van de bemiddelde overeenkomst en deze overeenkomst niet wordt uitgevoerd, de opdrachtgever het loon ook is verschuldigd, tenzij de niet-uitvoering niet aan hem kan worden toegerekend.

43. Richtlijn 86/653/EEG van 18 december 1986 inzake de coördinatie van de wetgevingen van de Lidstaten inzake zelfstandige handelsagenten. Blijkens de tweede en de derde overweging van Richtlijn 86/653/EEG beoogt deze de handelsagenten in hun betrekkingen met hun principaal te beschermen, de zekerheid in het handelsverkeer te bevorderen en het goederenverkeer tussen de lidstaten te vergemakkelijken door onderlinge aanpassing van de rechtsstelsels van de lidstaten op het gebied van de handelsvertegenwoordiging.

44. Zie de noot van Hijma onder HR 2 november 2012, *NJ* 2014/332. In dit arrest ging het niet om een handelsagent die bemiddelde bij de totstandkoming van overeenkomsten inzake de verkoop of de aankoop van goederen, maar bij het afsluiten van abonnementen.

45. Ik verwijs in dit verband ook naar het artikel van B. Dubois, 'Handelsvertegenwoordigers: evolutie in de gezagsverhouding met de opdrachtgevers?', *TvPr.* 1974, p. 79-103 (afl. 1) dat, ondanks dat het 45 jaar geleden is geschreven en op Belgisch recht ziet, nog steeds zeer lezenswaardig is.

46. HvJ EU 21 november 2018, C-452/17, ECLI:EU:C:2018:935.

sanitair en inbouwkeukens, de volgende werkzaamheden:

‘het kiezen van de producten en van de leveranciers, het uitstippelen van het commerciële beleid, het ontvragen van de klanten, het maken van keukenontwerpen, het opstellen van offertes, het voeren van prijs-onderhandelingen, het ondertekenen van bestellingen, het verrichten van opmetingen ter plaatse, het beslechten van geschillen, het beheer van de medewerkers van de afdeling (secretariaatsmedewerkers, verkoopmedewerkers en installatiemedewerkers), het opzetten en beheren van de webwinkel, de stimulering van de verkoop door detailhandelaren, projectontwikkelaars en aannemers en het tot stand brengen en afronden van toeleveringsovereenkomsten voor rekening van Sanidel. Zako ontving maandelijks een vast bedrag van 5 500 EUR naast vergoeding van de reiskosten en een jaarlijkse [een] provisie, die in het tijdvak waarop het hoofdgeding betrekking heeft, varieerde tussen 5 197,53 EUR en 30 574,19 EUR. De vertegenwoordiger van Zako had een permanente werkplek met een rechtstreekse telefoonlijn en een rechtstreeks e-mailadres binnen de bedrijfsruimten van Sanidel.’

Het HvJ EU oordeelt dat de omstandigheid dat betrokkene zijn werkzaamheden vanuit het bedrijf van Sanidel uitoefent, niet wegneemt dat nog steeds sprake kan zijn van een agentuurovereenkomst. Daarbij overweegt het HvJ EU dat ‘deze omstandigheid (...) geen afbreuk [mag] doen aan de zelfstandigheid van de betrokkene ten opzichte van de principaal.’ Dit omdat de ‘zelfstandigheid van de handelsagent immers niet alleen in het gedrang [kan] komen door het feit dat deze de instructies van de principaal moet volgen, maar ook door de wijze waarop die handelsagent zijn taken vervult.’ Enerzijds kan, zo overweegt het HvJ EU, ‘de betrokkene aldus aan de instructies van de principaal zijn onderworpen als gevolg van het feit dat hij zich door zijn aanwezigheid in het bedrijf van de principaal dicht bij die principaal bevindt. Anderzijds kan niet worden uitgesloten dat de betrokkene, doordat hij aan die aanwezigheid verbonden materiële voordelen zoals een werkplek of toegang tot de faciliteiten van het bedrijf geniet, in feite in een situatie verkeert waarin hij zijn activiteit, zowel uit het oogpunt van de organisatie daarvan als uit het oogpunt van de aan de activiteit verbonden economische risico’s, niet zelfstandig kan uitoefenen. Wat dit laatste betreft, dient immers te worden beklemtoond dat dergelijke voordelen de door de betrokkene te dragen werkingskosten en daarmee het aan de uitoefening van die activiteit verbonden economische risico kunnen verlagen voor zover deze verlaging van de lasten niet wordt verrekend in de hoogte van de provisie die de principaal aan de betrokkene betaalt.’

Met andere woorden, als betrokkene zijn werkzaamheden bij en met hulpmiddelen van de principaal en ingebed in de onderneming van de principaal verricht, is bij de beantwoording van de vraag of sprake is van een zelf-

standige handelsagent van belang dat dit wordt verdisconteerd in de hoogte van de betaalde provisie. Daartoe zouden partijen dan op de afgesproken provisie een bedrag in mindering moeten brengen in verband met het voordeel dat de handelsagent geniet omdat hij zijn (bemiddelings)werkzaamheden verricht bij en met hulpmiddelen van de principaal. De andere door de Belgische rechter gestelde prejudiciële vragen hebben betrekking op de omstandigheid dat de vertegenwoordiger van Zako voor Sanidel ook activiteiten van andere aard verricht die niet ondergeschikt zijn aan het door hem bemiddelen bij de totstandkoming van overeenkomsten. Het HvJ EU oordeelt dat dit niet wegneemt dat betrokkene als handelsagent in de zin van de Agentuurrichtlijn kan worden aangemerkt voor zover deze omstandigheid betrokkene niet belet zijn bemiddelingswerkzaamheden zelfstandig te verrichten.

Wat opvalt, is hoe ruim het HvJ EU het begrip zelfstandige tussenpersoon in de Agentuurrichtlijn uitlegt. Hoewel het HvJ EU vooropstelt dat sprake moet zijn van zelfstandigheid van de handelsagent ten opzichte van de principaal, blijkt uit de in het Zako-arrest beschreven wijze (en voorwaarden) waarop de handelsagent werkzaam was, dat deze in vergaande mate (economisch) afhankelijk was van de partij voor wie hij de bemiddelingswerkzaamheden verrichtte. Dit alles neemt voor het HvJ EU echter niet weg dat sprake is van een zelfstandige tussenpersoon. Dit lijkt een andere benadering dan die welke het HvJ EU volgt in het FNV Kiem-arrest.⁴⁷ In dit arrest overweegt het HvJ EU (r.o. 36) dat niet sprake is van een zelfstandige, maar van een werknemer in de zin van het recht van de Unie ‘voor zover die persoon onder leiding van zijn werkgever handelt wat betreft onder meer de vrijheid om zijn tijdschema en de plaats en de inhoud van zijn werk te kiezen (...), hij niet deelt in de commerciële risico’s van die werkgever (...) en hij tijdens de duur van de arbeidsverhouding is opgenomen in de onderneming van die werkgever, waarmee hij een economische eenheid vormt.’ Omdat de handelsagent (tot op zekere hoogte) economisch afhankelijk kan zijn van de principaal sluit deze ruimere uitleg van het begrip zelfstandige echter wel aan bij de met de Agentuurrichtlijn beoogde bescherming van de handelsagent tegen de principaal. Hierbij is gelet op de aard (en historie) van de agentuurovereenkomst geen sprake van een schijnzelfstandige wiens situatie vergelijkbaar is met die van een werknemer. Dat maakt de handelsagent zowel vanuit Europees als Nederlands oogpunt een unieke tussenvorm van een zelfstandige en een werknemer. Hoewel in de Nederlandse rechtspraak de omstandigheid dat sprake is van economisch onzelfstandige arbeid bij de kwalificatie van de arbeidsover-

47. Zie HvJ EU 4 december 2014, C-413/13, ECLI:EU:C:2014:2411, JAR 2015/19 (FNV Kiem/Nederland).

eenkomst doorgaans hooguit een bijrol⁴⁸ speelt bij de invulling van het gezagscriterium, maakt het Zako-arrest duidelijk dat dit niet meebrengt dat daarmee sprake is van ondergeschiktheid van de handelsagent en daarmee van een (arbeids)overeenkomst van handelsvertegenwoordiging.

4. Heeft de bijzondere arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger nog bestaansrecht?

Het feit dat de handelsvertegenwoordiger – als aan de principaal ondergeschikte handelsagent – een loon ontvangt dat geheel of gedeeltelijk uit provisie bestaat, vormde het voornaamste argument voor het in afdeling 10 van titel 7.10 BW opnemen van een hybride regeling van de arbeidsovereenkomst van de handelsvertegenwoordiger. De vraag is of dat argument 25 jaar later (nog) opgaat. Hiervoor wees ik er reeds op dat de regering bij de overbrenging van de (arbeids)overeenkomst van de handelsvertegenwoordiger naar titel 7.10 BW meedeelde dat, gelet op belang van de handelsvertegenwoordiger bij het van toepassing zijn van de in titel 7.7 BW opgenomen bepalingen aangaande de provisiebetaling, zonder een speciale wettelijke regeling voor de handelsvertegenwoordiger in de praktijk tal van vragen zouden kunnen rijzen en te veel ruimte zou bestaan om voor de handelsvertegenwoordiger ongunstige regelingen te treffen. In dat verband werd door de regering opgemerkt dat ‘onder benamingen als vertegenwoordiger, artsbezoeker, salesmanager, salespromotor, commercieel manager, buitendienstmedewerker et cetera (...) naar schatting van de vakbonden 35 tot 40 duizend werknemers als zodanig werkzaam [zijn].’

De regering gaf deze argumenten voor het handhaven van een aparte regeling voor de (arbeids)overeenkomst van de handelsvertegenwoordiger naar aanleiding van de vraag van de Raad van State of dat nog wel nodig was. De Raad van State deelde in zijn advies van 7 november 1994 mee de indruk te hebben dat het aantal personen dat zich nog als handelsreiziger aanduidde gering was,

deze term in onbruik was geraakt en in plaats daarvan onderscheid werd gemaakt tussen handelsagenten enerzijds en (ten dele) op provisiebasis beloonde gewone werknemers anderzijds.⁴⁹ De op 1 april 1997 in werking te treden titel 7.10 BW bood naar het oordeel van de Raad van State ten opzichte van het op dat moment geldende arbeidsovereenkomstenrecht een genoegzaam wettelijk kader voor arbeidsovereenkomsten waarbij geheel of ten dele beloning in de vorm van provisie werd overeengekomen. Onder verwijzing naar de hiervoor genoemde argumenten is de regering daar toen niet in meegegaan. Zij voegde daaraan toe een groep van 35 tot 40 duizend werknemers als aanzienlijk te beschouwen en gaf de Raad van State mee dat het bij de wenselijkheid van een afzonderlijke regeling niet aankomt op de frequentie van het gebruik van de term handelsreiziger, maar op de behoefte aan dwingendrechtelijke bescherming van de werknemers die onder de omschrijving van deze term vallen.⁵⁰ Nu, bijna 25 jaar later, kan op basis van de gepubliceerde rechtspraak, literatuur en een kleine zoektocht op internet worden geconstateerd dat de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging een rareit is geworden. Dat wil echter niet zeggen dat geen sprake meer is van werknemers van wie de arbeidsovereenkomst past binnen de definitie van de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging in artikel 7:687 BW. Integendeel, omdat het aantal werknemers met beloningsstructuren die zijn gerelateerd aan hun prestaties in de afgelopen decennia sterk is toegenomen, zal hun aantal in de afgelopen 25 jaar zelfs zijn gegroeid. Hoewel deze arbeidsovereenkomsten niet als overeenkomst van handelsvertegenwoordiging zijn betiteld, kunnen zij wel een beroep doen op de provisiebepalingen uit titel 7.7 BW wanneer hun werkzaamheden en beloningsstructuur passen binnen de definitie van artikel 7:687 BW. De bepalingen betreffende de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging in artikel 7:687, 688 en 689 BW zijn immers van dwingend recht en, zoals werd benadrukt door de regering bij de overbrenging van de overeenkomst van de handelsvertegenwoordiger naar titel 7.10 BW: ‘Een handelsvertegenwoordiger is iedere werknemer die ten behoeve van zijn werkgever overeenkomsten sluiten en van wie het loon niet of niet geheel naar tijdsruimte is vastgesteld maar geheel of gedeeltelijk uit provisie bestaat.’⁵¹ Dat de werknemer op grond van de arbeidsovereenkomst ook werkzaamheden van andere aard verricht die niet ondergeschikt zijn aan het door hem bemiddelen bij de totstandkoming van overeenkomsten maakt dit niet anders. Dit kan niet alleen worden afgeleid uit het Zako-arrest, maar werd reeds expliciet door de Hoge Raad bevestigd in 1947.⁵²

48. Een recente uitzondering is het vonnis van de kantonrechter te Amsterdam, waarin deze bij de beantwoording van de vraag of een voor een digitaal platform werkzame maaltijdbezorger moest worden gekwalificeerd als werknemer uitdrukkelijk betrof in hoeverre op basis van de omstandigheden sprake was van ‘een zeker element van ondernemerschap’ bij de maaltijdbezorger (Rb. Amsterdam 15 januari 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:198). In mijn position paper van 24 augustus 2018 in opdracht van het ministerie van SZW over de onduidelijkheid van het gezagscriterium bij de kwalificatie van arbeidsovereenkomst ben ik ingegaan op hoe de omstandigheid of sprake is van economisch zelfstandige of van economisch onzelfstandige arbeid kan meewegen bij de beantwoording van de vraag of sprake is van ondergeschiktheid/werkgeversgezag (zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/11/26/vervolgbijsamenkomst-%E2%80%98werken-als-zelfstandige%E2%80%99>).

49. *Kamerstukken I 1994/95*, 24166, B, p. 1.

50. *Kamerstukken I 1994/95*, 24166, B, p. 2.

51. *Kamerstukken II 1994/95*, 24166, 3, p. 2.

52. HR 21 februari 1947, *NJ 1947/154* m.nt. Meijers. Actueel is nog steeds de eerste zin van de noot van E.M. Meijers onder deze uitspraak, waarin hij onder andere ingaat op de gevolgen van de ruime definitie van de handelsreizigersovereenkomst: ‘Definities in wetten zijn van ouds bekend wegens de gevaren, die zij opleveren.’

Dat werknemers die ten behoeve van hun werkgever overeenkomsten sluiten en van wie het loon gedeeltelijk uit provisie bestaat zich geen handelsvertegenwoordiger noemen (en hun werkgever geen patroon) en door werknemers in de praktijk nooit een beroep wordt gedaan op de provisiebepalingen uit titel 7.7 BW is voor mij onvoldoende reden om afschaffing van artikel 7:687, 688 en 689 BW te bepleiten. Een beslissing over het bestaansrecht van de bijzondere regeling van de overeenkomst van handelsvertegenwoordiging zou wat mij betreft deel moeten uitmaken van een herziening van de agentuurovereenkomst (en daarmee dus van de Agentuurrichtlijn). Daarbij zou bovenaan de agenda moeten staan hoe op een andere manier invulling kan worden gegeven aan de beschermingsgedachte die mede ten grondslag ligt aan deze regulering. Dit omdat als gevolg van schaalvergroting, door verbeterde communicatiemogelijkheden en technologisering steeds vaker sprake is van bemiddeling door een handelsagent die machtiger is dan zijn principaal. Ik denk daarbij ook aan ontwikkelingen als het ontstaan van digitale platforms die met geavanceerde algoritmes bemiddelen voor de gebruikers van het platform waarbij het juist de principaal (de gebruiker van het platform) is die moet worden beschermd tegen de handelsagent (het bij de totstandkoming van overeenkomsten bemiddelende platform) als economisch bovenliggende partij. De huidige regulering biedt hiervoor geen oplossing omdat deze ziet op een andere economische werkelijkheid.⁵³ Daarnaast laten de Europese en Nederlandse regelingen van de agentuurovereenkomst zien dat zowel op Europees als op Nederlands niveau regulering bestaat – en dus mogelijk is – van een tussenform van de zelfstandige en de werknemer. Deze zou als voorbeeld kunnen dienen voor een bredere regulering van overeenkomsten van zelfstandigen die voor het verwerven van inkomen afhankelijk zijn van één of twee opdrachtgevers zonder dat tussen hen sprake is van een gezagsrelatie.⁵⁴

53. Zo ook T. Charatjan, J.H. Christ en H.E. Urlus, *De agentuurovereenkomst* (Recht en Praktijk nr. CA16), Deventer: Wolters Kluwer 2017, p. 5-6; T.F.E. Tjong Tjin Tai, 'Platformen als uitdaging voor het privaatrecht', *WPNR* 2018/7214, p. 837 en R.A. Struijlaart en J. Baur, 'Internetplatforms en (semi-)prijsafspraken onder het kartelverbod: het voorbeeld van Uber', *Mededingingsrecht in de Praktijk* 2017/338.

54. Zie ook A.R. Houweling en G.W. van der Voet, 'Uniform of gedifferentieerd arbeidsrecht. Een nationaal en rechtsvergelijkend onderzoek naar de rechtvaardiging en toekomst van bijzondere arbeidsverhoudingen', *ArA* 2013/2.1, p.28.